

SUMARI

Pròleg.....	9
Introducció	11
ANTONI RIERA I MELIS	
Els banquets cortesans al segle xv: ostentació de poder i estratègies polítiques	15
MARCO GENTILE	
Le forme del conflitto: aspetti della cultura politica aristocratica in Lombardia alla fine del medioevo	33
RAFAEL NARBONA VIZCAÍNO	
Protesta i desqualificació del govern ciutadà en la ciutat de València en els segles xiv i xv.....	47
ALBANE COGNÉ	
Le famiglie di origine catalano-aragonese all'interno del Parlamento siciliano (secolo xvi)	67
MARIÀ CARBONELL BUADES	
<i>Privatae utilitatis</i> . La residència senyorial a la Catalunya renaixentista	87
CARME NARVÁEZ	
Les residències familiars dels Requesens: el Palau Reial Menor de Barcelona i el palau de Molins de Rei, dos casos excepcionals de construcció senyorial a la Catalunya del Renaixement	135

PRÒLEG

Hi ha divergència d'opinions sobre quan comença i acaba el Renaixement. Sovint s'esmenta Petrarca i la tradició que enceta al segle XIV com l'inici d'un vast moviment cultural, espiritual, filosòfic i polític que acabaria transformant Europa. Tanmateix, la seva expansió pel continent es va produir en moments diferents i amb protagonistes diversos.

A Catalunya, l'arribada del Renaixement s'associa a la figura d'Alfons el Magnànim i la conquesta de Nàpols el 1443. Tal com va escriure l'humanista Pere Miquel Carbonell: “Y és cert que en lo temps del dit Rey Alfonso no solament los estudis de humanitat qui quasi eren abolits e perduts floriren y vingueren a llum e foren restituhits al primer estat de la gran poesia, elegància i ciència e doctrina e ornament en què estar solien antigament.”

Aquesta efervescència cultural va marcar el futur de Catalunya i, en particular, el de Molins de Rei. L'any 1430, Alfons el Magnànim va concedir la jurisdicció de la vila a la família Requesens, fet que va propiciar la construcció del palau, residència de reis i cortesans durant més d'un segle. Els Requesens, estretament vinculats al servei dels monarques Trastàmara i, posteriorment, dels Àustria, van convertir Molins en una de les portes d'entrada del Renaixement a Catalunya.

La història, però, ha de ser més que un relat del passat, també ha de ser una font d'inspiració per al futur. Aquest llibre que teniu a les mans és el primer volum d'una col·lecció dedicada al Renaixement, impulsada per la càtedra d'estudis renaixentistes que vam crear el 2023 conjuntament amb la Universitat de Barcelona. Es tracta d'una peça més en l'engranatge que treballa per projectar Molins de Rei cap al segle XXI des del coneixement i el compromís amb la seva història.

Cultura cívica, cultura de palau no és només un títol: és una idea fonamental del pensament humanista. Amb el Renaixement, van emergir nous codis de conducta i nous models culturals que van transformar tant el món urbà i la seva burgesia com la noblesa, que va refinar-se i va deixar enrere els costums rudes de l'edat mitjana.

Per als homes i dones del Molins de Rei del 2025, aquest títol té també un segon significat: el nostre compromís cívic per dignificar i millorar la qualitat de vida de tothom, també a través de la cultura. I aquesta cultura cívica ha fet possible un projecte de palau: el Museu del Renaixement, el primer de Catalunya dedicat a aquesta època. Un espai que recupera la memòria d'un període que va transformar Molins, el país i Europa sencera.

Des de la cultura cívica i des del Palau de Requesens - Museu del Renaixement, amb tota la modèstia però amb tot el convenciment, hem tornat a situar Molins de Rei com una de les capitals del Renaixement a Catalunya, tal com ja ho fou al segle xv.

XAVI PAZ
Alcalde de Molins de Rei

INTRODUCCIÓ

Aquest llibre s'edita amb una gran ambició tant pel seu contingut com pel seu futur, atès que és el primer d'una col·lecció que esperem que sigui longeva i fructífera en els seus resultats i que vol omplir una carència en la historiografia catalana, la dels estudis sobre el Renaixement.

És necessari fer una breu explicació de l'origen d'aquest projecte. Fa més de deu anys, l'Ajuntament de Molins de Rei va endegar una iniciativa vinculada a la recuperació d'una part tan notable del seu patrimoni històric i arquitectònic com era l'antic palau que els Requesens van construir el segle xv com a residència i centre d'administració de la seva baronia.

El resultat ha estat un projecte ambiciós i complet que aplega tot el que es relaciona amb el coneixement històric: la promoció de la investigació i la divulgació. En el segon àmbit, la creació i obertura al públic el desembre del 2024 del Museu del Renaixement —el primer de Catalunya— ha estat una fita molt important. Calia que es pogués veure en un espai únic una mostra d'allò que va ser el Renaixement i la transcendència que va tenir al nostre país sense comparar-ho amb cap altre, sinó explicat per si mateix.

L'altre pilar del projecte va ser la creació de la Càtedra UB d'Estudis del Renaixement de Molins de Rei, que ha de vetllar per la promoció de la investigació i per la socialització dels seus resultats. Les càtedres promociionades per les universitats s'estan convertint en un eficaç mecanisme per obtenir uns mitjans que les universitats no podrien captar pels seus canals habituals. El seu funcionament obliga a un doble rigor, el del compromís acadèmic amb la Universitat de Barcelona i el de la nostra tasca de tornar al nostre patró, en aquest cas la població de Molins de Rei, la seva inversió

en forma d'actes, presentacions i activitats, tant acadèmiques com obertes al públic general, i reforçar encara més el paper de referent cultural del Museu del Renaixement.

L'estructura de la càtedra està formada per un director, jo mateix, un comitè científic que avui té com a membres les professores de la UB Ida Mauro i Carme Narváez, el professor Víctor Jurado i la investigadora M. Eugènia Ripoll i un seguit d'investigadors adscrits: el doctor Joan Bellsollé i les doctorandes Ona Vila, Anna González i Joan Rodríguez Santeugini.

El present volum reuneix treballs presentats en la reunió científica que vam fer el mes de maig de 2024 sobre un dels temes que més clarament distingeixen el Renaixement del període anterior: l'aparició de noves formes culturals vinculades a canvis socioeconòmics notables. Al llarg dels segles xv i xvi les ciutats es van convertir en centres d'atracció no només d'allò que es considerava que els era propi —el món del treball menestral i dels negocis— sinó també dels membres de la noblesa que deixaven l'entorn rural dels castells.

Els estudis de Rafael Narbona i Marco Gentile aporten dues mirades sobre el paper de la violència en la política del primer Renaixement. Lluny d'apaivagar-se, les lluites dels bàndols nobiliaris a la Llombardia van ser absorbides pels grups ciutadans, que les van integrar en les lluites pel control de les institucions fins al punt d'acabar fusionant-se amb les que es mantien en els àmbits nobiliaris rurals.

Rafael Narbona analitza les formes de protesta i dissidència política a València durant els segles xiv i xv. Se centra en les estratègies de comunicació informal (rumors, pamflets, crits) i la seva relació amb les lluites de poder entre oligarquies, monarquia i grups populars. Demuestra que no eren protestes espontànies, sinó vinculades a les diverses faccions del govern de la ciutat, i que usaven la violència com a forma de confrontació política.

Una cultura cívica, doncs, molt tenyida de les formes tradicionals de la vella noblesa, que aconseguí hibridar-se amb els grups urbans gràcies a una envejable capacitat de supervivència i adaptació que s'expressà també en l'àmbit cultural i artístic. Els capítols de Marià Carbonell i Carme Narváez trenquen alguns tòpics sobre la noblesa renaixentista catalana, presentada sovint com un estament ancorat en el món medieval, tant políticament com estèticament.

La visió de l'arquitectura senyorial catalana de Marià Carbonell ens dibuixa un estament que si bé no té els recursos econòmics dels seus homòlegs d'altres llocs del continent, sí que els sap emprar al servei d'una concepció utilitarista de les cases, on persisteixen els elements gòtics amb d'altres de renaixentistes. Si a les ciutats famílies com els Gralla adoptaven la sumptuositat per demostrar el seu estatus social, al camp els Boixadors optaven per cases austeres però senyorívoles, igualment útils per exhibir el seu rang. En definitiva, la residència senyorial catalana del Renaixement va ser un espai de convivència entre tradició i modernitat.

El cas dels Requesens s'inscriu a la perfecció en el model plantejat per Marià Carbonell. Els palaus dels Requesens estudiats per Carme Narváez són testimonis de l'adaptació catalana al Renaixement europeu, en els quals es combina funcionalitat i ostentació. El que podria diferenciar-los del conjunt català és la projecció política de la família, ja que els Requesens van ser fins a finals del segle XVI fidels servidors de la monarquia. Gràcies a Joan II van obtenir el Palau Reial Menor i prou recursos perquè Lluís de Requesens seguís les passes de la seva àvia Hipòlita Roís de Llori i modelés els jardins del palau de Molins de Rei a l'estil dels que es feien a la Itàlia del Renaixement.

Conservació, adaptació, manteniment del rang... Això mateix analitza Albane Cogné en un altre àmbit, el més clarament polític i social, a la Sicília del segle XVI. A partir de la rica documentació parlamentària siciliana segueix l'evolució de les famílies nobles d'origen catalanoaragonès. Ens tornem a trobar amb un altre exemple de la capacitat de la noblesa per assumir els canvis que s'anaven produint. La formació de la monarquia hispànica va privar els regnes peninsulars de la Corona d'Aragó i els seus grups dirigents de monopolitzar els càrrecs i honors a Sicília, un regne fonamental per a la seguretat de la monarquia per la seva posició estratègica i per ser el gran proveïdor de cereal de la Mediterrània occidental.

A inicis del segle XVI poc més del 25 % de les famílies nobles de l'illa eren d'origen ibèric, però eren senyors jurisdiccionals d'una mica més de la meitat de la població. A finals de la centúria mantenien l'essencial de la seva situació encara que els habitants del seu domini senyorial havien disminuït fins al 40 %. Però aquesta minva s'ha d'entendre en un procés d'acomodació caracteritzat per la fusió de famílies i patrimonis, com van fer els Montcada, que van absorbir els Cardona i el servei a la monarquia. Ja ens hem referit a

la importància militar de l'illa, que els proporcionà nous títols i honors que ratificaren la seva situació.

La cultura cívica i la cultura de palau es continuen desenvolupant i s'associen. I la monarquia? En els diversos treballs està ben present l'ombra reial, ja sigui com a patró en el cas de la família Requesens o com a part en la confrontació política i de faccions, com a València i la Llombardia, sovint per intentar ampliar les seves àrees de poder i influència. La cultura de palau per excel·lència és la de les noves monarquies i el desenvolupament del complex sistema d'etiqueta i representació de les corts renaixentistes. Antoni Riera ens en proporciona una magnífica expressió, els banquets reials. En el seu estudi dels banquets celebrats a Saragossa el 1414 i el mític banquet del faisà de 1454 organitzat pel duc Felip III de Borgonya, ensenya com aquests convits eren més que àpats: eren posades en escena polítiques que legitimaven el poder, resolien conflictes i projectaven imatges de grandesa. Malgrat les crítiques, els sobirans els consideraven inversions estratègiques que podien deixar un record durador i consolidar el seu rol com a caps de l'Estat. La seva complexitat (gastronòmica, artística i simbòlica) és un reflex de les dinàmiques socials i culturals de l'Europa del segle xv.

En definitiva, crec que en les pàgines que formen aquest volum tenim diversos casos per capir les complexes relacions entre continuïtat i innovació, cultura i poder, elits i estat que són presents en un procés històric que aplega des del segle xiv al segle xvi i el qual ja els contemporanis van batejar com a "Renaixement". Segurament va tenir menys ruptures de les que els seus apologetes li volen atribuir i transicions més suaus de les que se li volen reconèixer. Però això no resta res a la seva transcendència en l'evolució de la història catalana i europea.

ÀNGEL CASALS

ELS BANQUETS CORTESANS AL SEGLE XV: OSTENTACIÓ DE PODER I ESTRATÈGIES POLÍTIQUES

ANTONI RIERA I MELIS

Institut d'Estudis Catalans

Introducció

Durant el segle xv es va produir, a escala europea, un seguit de canvis socials, polítics i culturals importants com ara la refermança del patriciat urbà, la recentralització del poder polític i de la fiscalitat a la cort, i el triomf entre les elits d'un nou tipus de comportament basat en la urbanitat, la cortesia i l'elegància, que anteposava la qualitat a la quantitat. Aquesta moda va néixer a Itàlia i es va estendre ràpidament a les capitals europees, on un col·lectiu de juristes universitaris, procedents de l'oligarquia urbana, va eclipsar la vella noblesa. La cortesia, que deslliurava les persones de la rusticitat i de la ignorància, només es podia aprendre, emperò, a la cort¹ i a les grans ciutats.

El cortesà, a la taula, havia d'adoptar sistemàticament un comportament distingit, havia de seleccionar curosament allò que menjava. No estava obligat a consumir tots els plats que se li servien, sinó només aquells que, d'acord amb les convencions socials i preferències personals, considerés adequats al seu rang. Un bon testimoni de la importància adquirida pel comportament a taula el trobem al *Tirant lo Blanc*. El protagonista arriba a la cort del rei Escariano, el qual, per calibrar la seva categoria social i el seu nivell cultural, el convida a dinar i observa atentament la seva conducta. El sobirà queda admirat dels seus modals refinats i en dedueix que és un "home

1. Com va insistir, des del 1939, el sociòleg Norbert Elias: ELIAS, Norbert. *La civilization des mœurs*. París: Calmann-Lévy, 1973; ELIAS, Norbert. *La Société de cour*. París: Flammarion, 2008.

d'estima e molt virtuos".² El valor, la força i la lleialtat ja no eren, doncs, qualitats suficients per acreditar un cavaller.

Els complexos sabors i les fragàncies de l'alta cuina de la baixa edat mitjana

La integració comercial i la circulació dels receptaris³ van afavorir, des del començament del segle XIV, una síntesi culinària a escala occidental. Als palaus reials i nobiliaris, des de Dinamarca a Portugal, se servien menús semblants. L'oferta diferenciada de productes autòctons de qualitat només hi generava petites diferències regionals: l'albergínia i els cítrics, introduïts a la Mediterrània pels àrabs, s'incorporaren, per exemple, a les altes cuines ibèriques abans de 1350, mentre que no apareixerien als llibres de cuina dels països atlàntics fins a l'edat moderna.

Quins eren els trets definidors d'aquesta alta cuina occidental? L'artificiositat, la sofisticació, els sabors complexos però equilibrats i la no separació del dolç del salat. Per assolir tasts i fragàncies intensos i contrastats, els grans cuiners utilitzaven coccions prolongades i una àmplia gamma d'espècies i altres condiments. La seva tasca principal consistia a dissimular el gust, l'olor, la textura i el color naturals dels ingredients de cada plat, tot obligant el comensal a emprar els seus respectius coneixements gastronòmics per saber exactament què estava menjant.

Les espècies, a l'edat mitjana, eren un article car, només a l'abast de les capes altes, i molt recomanat pels metges més qualificats de l'època. S'utilitzaven per reforçar el sabor de tota mena d'aliments, per conservar la salut i com a indicador de poder i de coneixement gastronòmic;⁴ mai per dissimu-

2. MARTORELL, Joanot; GALBA, Martí Joan de. *Tirant lo Blanc*. A cura de Martí de Riquer i Maria J. Gallofré. Barcelona: Edicions 62, 1983, II, p. 171-172.

3. Un tipus d'obra que, després d'una absència de gairebé vuit-cents anys, va reaparèixer, a principis del segle XIV, arreu d'Occident. Per a una visió de conjunt d'aquesta "gastrografia" vegeu LAURIoux, Bruno. *Les livres de cuisine médiévaux*. Turnhout: Brepols, 1997. A Espanya, està representada per quatre obres redactades en llengua catalana: SANTANCH, Joan (ed.). *Llibre de Sant Savi*. Barcelona: Restaurant 7 portes-Barcino, 2014; SANTANCH, Joan (ed.). *Llibre d'aparellar de menjar*. Barcelona: Restaurant 7 portes-Barcino, 2015; SANTANCH, Joan (ed.). *Llibre de tota mena de potatges*. Barcelona: Restaurant 7 portes-Barcino, 2017; ROBERT, Mestre. *Llibre del Coc*. A cura de SANTANCH, Joan (ed.). Barcelona: Restaurant 7 portes-Barcino, 2018.

4. Com han demostrat, entre d'altres, Bruno Laurioux i Paul Freedman: LAURIoux, Bruno. *Une histoire culinaire du Moyen Âge*. París: Honoré Champion, 2005, p. 157-211; FREEDMAN, Paul. *Out of the East, Spices and the Medieval Imagination*. New Haven: Yale University Press, 2008.

lar el mal estat o la fetidesa de carns i peixos. El sucre va desplaçar la mel i la va confinar gradualment a les cuines populars. A més, el seu ús no va quedar circumscribit a les postres i es va estendre a tota mena de salses, brous i guisats.

Pel que fa als colors, el verd s'obtenia amb plantes autòctones, com el julivert, l'espínac o l'agrella; el groc, amb safrà o rovell d'ou; el vermell, amb productes exòtics, com la fusta de sàndal roig o l'arrel de l'orcaneta de Llevant; el blau, amb tornassol, i el negre, amb pa cremat.⁵

Els ritmes alimentaris

Al segle xv, els col·lectius privilegiats realitzaven els seus àpats en espais acollidors, curosament decorats, ben ventilats i il·luminats, lluny del fum de la cuina. Hi efectuaven dues menjades al dia: el dinar, al migdia, i el sopar, a l'hora foscant. El dinar, a la cort dels reis d'Aragó, constava, els dies laborables, de dues passades, una de carn guisada i l'altra de carn rostida, a les quals s'hi podia afegir, si el majordom ho considerava oportú, un entremès. El sopar consistia, en canvi, en una sola passada de carn i d'un complement, que solia ser fruita del temps.⁶ Durant l'estiu, quan el dia era més llarg, els dos àpats principals se solien complementar amb un esmorzar, al matí, i un berenar, a mitja tarda, que consistien en un tros de pa acompanyat de fruita del temps o d'un petit tall de formatge o de carn, i d'un got de vi. Els diumenges i els dies de festa, el dinar s'ampliava i constava de quatre passades: s'obria amb un aperitiu de fruita fresca; continuava amb els rostits, que s'acompanyaven sempre de salses, i els plats de cullera, i es tancava amb formatge o fruita.⁷

Als banquets, el menú se solia estructurar també en quatre passades, cada una de les quals estava integrada, emperò, per més plats i més selectes que els de les jornades festives. A la cort catalanoaragonesa, els banquets, des de les ordinacions de Pere el Cerimoniós, constaven de tres passades de carn i un entremès,⁸ i finalitzaven amb neules i vi especiat (piment).

5. VICENT-CASSY, Mirelle. "La vue et les mangeurs: couleurs et simulacres dans la cuisine médiévale". Dins: *Banquets et manières de table au Moyen Âge*. Aix-en-Provence: Presses universitaires de Provence, 1996, p. 161-175.

6. GIMENO, FRANCISCO M.; GONZALBO, Daniel; TRENCHS, Josep (eds.). *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2009, p. 161-162 i 170.

7. *Ibidem*, p. 170.

8. *Ibidem*, p. 161.

ESTUDIS DEL RENAIXEMENT

és una col·lecció de la Càtedra UB d'Estudis
del Renaixement de Molins de Rei

Consell d'edició: Àngel Casals, Ida Mauro, Carme Narváez i Víctor Jurado

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Càtedra d'Estudis
del Renaixement
de Molins de Rei

Amb la col·laboració de

**Ajuntament
de Molins de Rei**

© del text: els autors respectius, 2025

© del pròleg: Xavi Paz, 2025

© de la imatge de la coberta: fragment del mapa "La Spagna", Stefano Buonsignori, 1577
Fototeca Musei Civici Fiorentini

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2025

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: juliol de 2025

ISBN: 978-84-1303-650-2

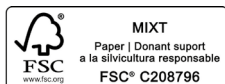
DL: L 376-2025

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

— imprès a **lleida** —

Paper certificat pel Forest Stewardship Council®

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreueu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.